

LBRIS

We know
books

**SZAMOS PLUSZ
2022**

**LIMES
2022**

Voltak baljós felhők,
mit elfújtak a meleg szellők.
Életed nem volt csupa öröm
a vándorszínészi úti körön.

Arcod nem, de ismerték neved,
külföldön olvasták nem egy versed.
Fordító, költő s főszerkesztő is voltál,
igazadtól nem rendített el a halál.

Nem volt életed mindig fényes,
tüdőbaj s szívér-tágulás hajlama
kísérte. Költői kastélyban teltek a mézes
hetek, lakosztályuk az emeleti sarokszoba.

Életed nagy álma, hazád szabadsága,
szeretett néped s családod kiváltsága.
Lüdersz földbe tiporta seregével,
sokatok fizetett az életével.

Egy szabad magyar haza
s a nép őszinte szava
Te vagy magad.
Lényed velünk marad.

Petőfi Sándor a becses neved,
a haza becsben tartott őrzője.
Lelked máig őrzi szeretett néped,
általad alapozódott szabad jövője.

Geiger Krisztián-Attila

Hám János Római Katolikus Teológiai Líceum

TARTALOM

A Szamos folyóirat és a Szamos Plusz (Elek György).....	6
Muhi Sándor Folyamatosan megújuló Szatmárnémeti	7
Jáger-Péter Mónika Személyesség és közösség Kányádi Sándor költészetében.....	31
Csirák Csaba A szatmárnémeti gyógyszertárak államosítása	46
Matusinka Beáta A fatelier story, avagy egy szatmári műemlék felújításának története	59
„Azzal a nyitott szemmel látjuk a világot, amit az őseinktől örököltünk”	64
Király Lajos Az amygdala-eltérítés bibliai lenyomatai	69
Török Enikő Andrea Létezik-e „recept” az olvasáshoz?	75
Szabó Zsolt Boór Béla helytörténeti kötete	89
Veres István A hetven éves Boros Ernő köszöntése.....	91
Muhi Sándor Egy példa nélküli, példamutató életút.....	95
Szócs Péter Levente Köszöntés Thoroczkay Sándor 80. születésnapjára.....	99

Lakatos-Fleisz Katalin Kísérletek az illesztgetésre.....	105
Király Lajos Dr. Frigy Szabolcs: Társadalmi diskurzusok Szatmárban	112
Juhász Zita Számadás	117
Muzsnay Árpád „Újságíró szemmel Páskándi Gézáról a születési és egyéb anyakönyvi bejegyzések alapján”.....	120
Elek György Boldogságvágy – szeretetkeresés	145
Bagosi Ilona Simonfy József 70.....	168
Dr. Zagyva Miklós Miazma, mi az ma?.....	178
Petőfi-pályázat	184

A kiadvány minőségben, műfajban és stílusban több kategóriájú anyagot is tartalmaz. A lapot ma már egyre többen keresik, nagy öröm számunkra, hogy az energiaárak emelkedése és a papír drágulása ellenére a kiadó Szatmár Megyei Hagyományörző Forrásközpont, a Szatmár Megyei Tanács támogatásával idén is emelni tudta a példányszámot.

A Szamos Pluszra is nő az igény, bár többnyire olyan tanulmányok olvashatók a kötetben, melyek egy szűkebb, intellektuális réteghez szólnak, olyanokhoz, akikről nagyon sok lap és kiadvány az utóbbi időben hajlamos könnyen megfelelkezni.

Sokat lehetne beszélni arról is, hogy miért szűkül az értelmiségi réteg egy olyan korban, amikor folyamatosan nő az egyetemi diplomával rendelkezők száma. A köztudatban az „értelmiség” szó értelme is változóban van. Sokan nevezik magukat értelmiséginek, sok embert tartanak számon értelmiségiként, akik nem felelnek meg a klasszikus értelemben vett értelmiségi kritériumainak.

A Szamos folyóirat és a Szamos Plusz nem minősít, nem szab szűk korlátokat, hanem lehetőséget ad a közlésre, a fejlődésre és egy olvasói közösséghez való tartozásra. Ezt teszi jelen kiadvány is, amit az Olvasó a kezében tart.

Elek György

Muhi Sándor

FOLYAMATOSAN MEGÚJULÓ SZATMÁRNÉMETHI

Gyakran figyeljük türelmetlenül a hiányosságokat, a negatív példákat városunkban. Ha csak egy kis szeletét tanulmányozzuk behatóbban az utóbbi néhány év változásainak, rájöhettünk, hogy viszonylag rövid idő alatt mennyi pozitív elmozdulás tapasztalható ezen a területen. Mindez szinte észrevétlenül zajlik, és hamar feledésbe merül, a tartós hiányuk viszont minden bizonnyal feltűnne mindenkinek. A fentiek szemléltetésére ezúttal a Rákóczi/M. Viteazul utcát választottam.

Pár pillanatra képzeljük el, hogy milyen lenne ez a hely Rákóczi- és Kölcsey-szobor nélkül, a pattogzó vakolatú, kopott, fakeretes ablakú református gimnáziummal, a málló falú, több helyen sérült díszítésű Osztrák-Magyar Bank vagy az elhanyagolt, sötétszürke homlokzatú törvénytörő épületével? Milyen lenne a földszintes házikók helyére épült bérházak nélkül, a göröngyös, több helyen sérült járdákkal, úttesttel, ha hiányozna a posta előtti kis park, a Lánchos-templom gondozott bokrai, virágai és még sorolhatnám?

Csupán egyetlen utcát mutatok be, de a fentiek érvényesek a város főterére és a környező utcák bármelyikére, hiszen ezeken a helyeken is tucatszám akadnak felújított épületek, járdák, úttestek, új szobrok, emléktáblák, kirakatok, lámpák és még nagyon sok minden.

Az egykori főutca

A szatmári Rákóczi/Mihai Viteazul utca a város egykori főutcája, tehát egyáltalán nem lehet azon csodálkozni, hogy reprezentatív, igényesen díszített épületek sora található itt. Ez a nem túl széles és hosszúnak sem mondható, a múlt századforduló településéhez, annak igényeihez, közlekedéséhez, forgalmához méretezett út a Sugárút/B-dul I.C. Brătianu kiépítéséig volt csak főutca a szerény alföldi településen. Itt hosszú ideig jórészt földszintes épületek, kicsi és zsúfolt üzletek, keskeny járdák sorakoztak, a gyér forgalmú úttesten nyikorgó szekerek közlekedtek. Mellettük a jó kétszáz éves Lánchos-templom, vagy a református gimnázium épülettömbje valóságos óriásnak számított a 19. században, hiszen az utca ma is álló reprezentatív épületeinek túlnyomó részét nem is olyan régen, a múlt századforduló környékén hozták létre.

A Rákóczi utca elején van a Kálvin-tér a Lánchos-templommal, a református gimnázium, a lelkészi, esperesi hivatal épülete. A tér mögött látható a posta, az egykori rendőrség, tűzoltóság, a Katolikus Kaszinó/Miorîța vendéglő, a törvényszék, a G. Moisil Általános Iskola, az egykori Osztrák-Magyar Bank, amelynek épületét jelenleg a rendőrség használja, és itt van többek között a magánházból kialakított RMDSZ-székház is.

Díszes, gazdag ornamentikájú házak, bérházak sora egészíti ki a fenti felsorolást, hogy az új és a legújabb épületekről ne is beszéljünk. A Sugárút/I. C. Brătianu, illetve Árpád/V. Lucaciu felőli részt a Forrásközpont régi, erdélyi népies stílusú homlokzata, illetve az ún. „vasalóház” zárja.

A múlt századfordulón készült épületek folyamatos megújulásának köszönhetően ezek jelentős része sokkal jobb állapotban van, mint jónéhány újabb építésű bérház, tömbház.

Lánchos-templom

A Lánchos-templom a térség legnagyobb református temploma, a város legmagasabb részén épült, amely egyáltalán nem elhanyagolható szempont egy olyan alföldi, folyóparti településen, ahol a mostani töltésrendszer kiépítéséig az áradások szinte rendszeresek voltak. Természetesen ez csak akkor a legmagasabb pont, ha a mesterségesen kialakított emelkedéseket, dombocskákat (pld. a Várdomb) nem vesszük figyelembe.

Létét ez a nagy csarnoktemplom is a türelmi rendeletnek (1781) köszönheti, amelyben II. József a felvilágosult abszolutizmus szellemében szabad vallásgyakorlást és hivatalviselést biztosított egyes felekezeteknek. Előtte a reformátusoknak nagyjából ugyanezen a helyen egy jóval szerényebb, paticis falú, haranglábas temploma volt.

Külső és belső díszítése, ornamentikája között a figyelmes szemlélő első látásra felfedezheti a különbségeket. Az épület stílusa neobarokk, a barokk késői, leegyszerűsített, a reformátusok által is elfogadott és térségünkben széles körben alkalmazott típusáról van szó. Preinlich Zsigmond tervezte, ő volt az építkezés vezetője is. A templombelső díszesebb, ha úgy tetszik, a késő barokk hagyományos, gazdag, olykor burjánzó formavilágát jobban gyümölcsöztető díszítéseket fedezhetünk fel itt, míg a templom külseje egyszerűbb, puritánabb.

Feltétlenül szeretném felhívni itt a figyelmet a templombelső bútorzatára, az ajtó- és ablakkeretek formavilágára, ezek bombázás (1944. szeptember) utáni módosítására, átalakítására nem térnék ki bővebben, ennek ellenére úgy gondolom, kötelességem megemlíteni Tóth Kálmán és Szűcs Kálmán szatmári építészek neveit, akik az ötvenes években a templombelső berendezését, illetve külsejének díszét is tervezték. Kiváló, jól képzett szakemberek voltak mindketten, neveik, tevékenységük bemutatása, értékelése városunk történetében még várat magára.

A templom kerítésének vaskos láncszemei jelképértékűvé váltak, bár a korabeli felvételek tanúsága szerint volt időszak – a két világháború között, a múlt századfordulón –, amikor nem láncok, hanem ívelt formájú, a mainál jóval magasabb, hagyományos kovácsoltvas kerítés vette körül a templomkert fáit, bokrait.

Nagyon szépek a mostani kerítésen látható szimmetrikus, aranyozott kelyhekkel díszített, alacsony, tömzsi ajtók, érdemes néhány percet áldozni ezek megtekintésére is ugyanúgy, mint a toronysüveg gazdag, harmonikus formavilágának a tanulmányozására.

A közelmúltban itt is zajlottak felújítási munkálatok: megújult a kerítés, a tető, a torony, eltüntették a legutóbbi tűzeset nyomait a belső térben, és még sorolhatnánk. Lehet, lényegtelennek tűnő apró változások ezek a kívülálló számára, de az ilyen beavatkozások általában komoly anyagi áldozatokkal járnak, és az épület állagának a megőrzésében nélkülözhetetlenek.

Nehéz, szinte lehetetlen lenne felsorolni, hányszor javították, tatarozták, festették ezt az épületet, szépítették, alakították, gazdagították a belső terét, újították fel a toronysüveget, díszeit, cseréltek rajta cserepet. Nincs különösebb jelentősége annak sem, hogy hányszor rendezték át a körülötte lévő parkot, frissítették a járdák, kerítések állapotát, de nem is ez a lényeges, hanem az, hogy nemzetiségi kultúránk, hitünk féltve őrzött, folyamatosan karbantartott kincse, otthona a mai napig nemcsak régi fényében pompázik, hanem szinte láthatatlanul, de eredményesen követi a kor igényeit, elvárásait is.

A Kálvin-tér épületei, a Rákóczi-szobor

A templom mögötti kis összekötő, az utcát átszelő átjáró két végén stílárisan rokonítható, szatmári vonatkozásban kicsit rendhagyó homlokzatú épületek láthatóak. A művészeti líceum

egykori emeletes épületéről és a lelkeszi hivatalról van szó. Ezek a bástyaszerű, lovagvárakat idéző homlokzatok gótikus, román stílusú épületdíszeket, formákat idéznek. Csúcsban végződő íveket, lóhereívet, tornyocskákra, mellvédre emlékeztető kiugrókat, záróköves álvéket is szerepeltet a tervező. Mindez természetesen csak látszólag idéz régi, letűnt korokat, a romanika, gótika, reneszánsz stílusok díszítő elemeit felhasználó historizmus késői szülötteivel találkozhatunk itt is, mint a város több más, kevésbé forgalmas pontjain.

Ezen az utcarészen is voltak kevésbé látványos, de a használat, működőképesség, korszerűsítés szempontjából fontos beavatkozások.

A lelkeszi hivatal udvarán szép, nagy befogadóképességű, modern, előadásokra, gyűlésekre, könyvbemutatókra, megbeszélésekre, műsorok bemutatására is alkalmas közösségi terem épült néhány éve.

Szintén a közelmúlt megvalósításaihoz tartozik a 2012. június 1-én felavatott II. Rákóczi Ferenc mellszobor, Deák Árpád nagyváradi művész alkotása. Nem véletlenül került a mostani helyére, ahogyan a főutca nevét se találomra, vagy hazafias felbuzdulásból választották. Rákóczinak udvarháza volt a nagyposta telkén, ezt a 19. század végén bontották le.

Folyamatosan megújul a református gimnázium patinás épülete is, amely napjainkban az átfogó, általános felújítás mellett többek között új szárnyal gyarapodott. Ezek a régóta esedékes beavatkozások, átalakítások, korszerűsítések új dimenziót, távlatot nyújtanak a szatmárnémeti magyar oktatás egyik több évszázados múltra visszatekintő fellegvárának, a vendiáktalálkozó és számos más kiemelkedő esemény, rendezvény színterének.

Az már mellékes tényezőként érdekes, hogy az átlakítások során időkapszulát, régészeti leleteket is találtak ezen az évszázadok óta lakott helyen, ahol a szatmári reformátusok majd fél évezrede iskoláikat, templomaikat is építették

Kölcsey Ferenc mellszobra, Popp Aurel Művészeti Líceum

Az újraállított Kölcsey-szobor 1991-ben került a mostani helyére, Lakatos Pál Sándor szatmárnémeti származású Munkácsy-díjas, jelenleg Kecskeméten élő szobrászművész alkotása. Az eredeti szobrot Gerenday Antal készítette, 1864-ben került először a főtérrre, majd 1902-től a templomkertbe. Ezt az impériumváltás után megcsönkítették, tönkretették. Lakatos Pált először a régi szobor felújítására kérték fel, ezt ő akkor technikailag megoldhatatlannak tartotta, helyette inkább készített egy sokkal jobbat, amelyet a szatmáriak úgy tűnik, hamar elfogadtak, megszerettek.

A szobor talapzatát a közelmúltban, a reformáció ötszáz éves jubileuma alkalmával újították fel a környezetével együtt. Ekkor került a református gimnázium főbejárata elé, járdába ágyazva a jubileumra utaló bronz emléktábla is.

A posta közelében áll a Popp Aurel Művészeti Líceum egyik épülettömbje (ez is a református egyház tulajdona), ezen elsősorban az ívelt vonalvezetésű homlokzati rész fűzérdíszé hívja fel magára a figyelmet. A kartus fölött két angyalkafejet is felfedezhet itt az érdeklődő. Olyan dísz ez, amely leginkább a szecesszióval rokonítható, ennek ellenére hiba lenne ezt a homlokzatot egyértelműen szecessziósnek nevezni. A közelmúltban zajló általános felújítás alkalmával az épület visszanyerte régi fényét, homlokzatának, díszítőelemeinek eredeti szépségét.

Ha figyelmesen megnézzük, elemezzük a Kálvin téren, illetve annak közvetlen közelében látható épületeket, beleértve a református gimnázium, az egykori esperesi hivatal, illetve a művészeti líceum másik, a református gimnázium tőszomszédságában található tömbjét, azt tapasztaljuk, hogy ezek az ornamentika szempontjából meglehetősen heterogén összképet mutatnak. Ezt a hatást még tovább fokozza a környéken található régebbi vagy újabb magánház, tömbház stb.

Ez így természetes, hiszen a megyeközpont egyik történelmi részéről van szó, ahol az összkép nem előzetes, jól átgondolt tervek alapján, hanem az események, az állandóan változó politikai, gazdasági körülmények, tulajdonosi viszonyok sodrában alakult és folyamatosan alakul tovább napjainkban is.

Főposta

Siralmas állapotban van a szatmári főposta, nagy kár, mert fontos épületről van szó, amely a lebontott Rákóczi udvarház helyére épült 1892-ben. Régebben márványtábla idézte a fentieket, lehet, hogy Pap Endre házának az emléktáblájához hasonlóan ez is valahol a múzeumban van, csak nem tudunk, tudnak róla. Az épület felújítása évek, évtizedek óta várat magára, azért írok bővebben róla, mert az utcakép igen fontos, jellemző, behelyettesíthetetlen elemének tartom.

Bierbauer István (1861-1939) budapesti építész tervezte, aki többek között a salgótarjáni postaépület tervezője is volt. Ő nyilvánvalóan, szembeszökően arra törekedett, hogy a város akkori főutcájára egy ideillő, hangulatos, harmonikus homlokzatú, játékos formavilágú, de ugyanakkor tekintélyt ébresztő, monumentális hatású középület kerüljön, amely hosszú távon eleget tud tenni az erőteljesen fejlődő település napi forgalmának.

Épülete tartalom és forma, funkció és esztétikum olyan meggyőző együttese, mint a szatmári állomás, a Királyi Katolikus Főgimnázium, a sugárúti Telefon Palota, az Osztrák-Magyar Bank szatmári épülete. Egyértelműen alkalmazkodott az alföldi kisváros korabeli építészetéhez, nem kívánta túlharsogni méretével, túldíszítettségével, magasságával, különleges épületelemekkel környezetét, inkább szeretett volna tömegében, homlokzatával beleolvadni abba.

Sok rokon vonást mutat a mellette álló református gimnázium – jelenleg művészeti líceum – nagyjában azonos

időben emelt saroképületével. A legfontosabb szerkezeti különbség az, hogy a posta főbejárata a sarokrészen van, ez az épület legfontosabb, legdíszesebb, leggazdagabb tömegjátékú része. E mögött van a központi, forgalmasabb, látogatottabb, a nagyközönség számára kialakított előcsarnok. Nemcsak formavilágában, de a kivitelezésben is gyönyörű munka a díszes tornyocska. A toronyablakok felett csigavonalú épületelem látható, amelyet kis toronyszerű, ma már alig felismerhető díszítésű kiugrók fognak közre. A zárópárkány alatt mutatós, a felújításra már rég beérett díszítő sor látható. Nagyon szép az ívelt bejárat teljes felső felületét betöltő, különleges formavilágú erkély, terasz. Az egyszerű, otthonos hangulatot keltő főbejáratot, az ablakszemöldök fölötti félkörös, hármas tagolású ablakocskára egészíti ki, formálja díszesebbé, ünnepélyesebbé.

Lényegében ez is eklektikus, mint a múlt századfordulós középületek jelentős része. Arról, hogy jelenleg ilyen szomorú képet nyújt ez a homlokzat, nem az ipari alpinistáink tehetnek. Ők itt is csak leverték azokat a leválófélben lévő vakolatdarabokat, amelyek a járókelők testi épségét naponta veszélyeztették. Az értő, esztétikus, az eredeti formavilágot messzemenően tiszteletbe tartó felújítás már nem az ő feladatuk, kötelességük lenne, reménykedünk, hogy rövidesen erre is sor kerül.

Törvényszék

A szatmári törvényszék épületét, akárcsak a szatmári Faipari Líceumot (1907) Orth Ambrus tervezte, 1897 k. készült el. A főépület díszes bejáratát négy dór oszlop fogja közre, ezek fölött látható a fogsor-frízzel, bábos korláttal díszített nagyméretű, impozáns erkély. A falpillérekkel szépen tagolt homlokzatot gazdagon díszített keretű, oromzatos ablakok sora teszi még ünnepélyesebbé. A fentieket az *Építészet Szatmáron* című könyvemben írtam 2008-ban a kettős épülettömbről –

törvényszék és börtön –, amelynek a díszítményei számomra máig nyújtanak meglepetéseket, felfedezni valókat. Ilyenek a főbejárat félkörös ívei feletti levéldíszek, az ív záróköve, az oromzatokat, valamint az ablakok könyöklőit „támasztó” gazdag formavilágú, kiugró konzolok. Az utóbbiak között szépen mintázott füzérdíszet figyelhet meg az érdeklődő. Az épület jellegének kialakításában domináns szerep jut a földszint rusztikázott felületeinek. Nem hiányozhatnak róla az oroszlánfejek sem: az erő, a bátorság szimbólumai.

Az építész nem titkolt szándéka volt, hogy a többi városi törvényszék épületéhez hasonlóan tekintélyt parancsoló, monumentális, erőt, stabilitást sugározó olyan épülettel gazdagítsa a rohamléptekben iparosodó, erőteljesen fejlődő települést, amely tiszteletben tartja forma és funkció egymásrautaltságát. Megítélésem szerint ezt a célját messzemenően elérte, olyannyira, hogy 120 év távlatából sem kopott ennek az azóta sok mindent megélt, mára szépen felújított épületnek a használhatósága, varázsa.

Hónapokig, évekig zajlott az ikerépület általános, nagy anyagi áldozatokat igénylő felújítása, amelynek folyamán nemcsak a vakolat, festés, hanem a tető, a fém díszek és még nagyon sok minden megújult. A törvényszék felújításával nemcsak a városnak ez az igen forgalmas része, hanem a Werbőczy/Mileniului utca felső szakasza is más: mutatósabb, imponálóbb, szebb lett.

Középületek, bérházak

Az eddig leírtakon, bemutatott díszítményeken kívül még sok meglepetést tartogat ez az utca a kíváncsi szemlélődő számára. Nem időznék hosszan a továbbiakban a régi tűzoltóság és rendőrség épületének a díszeinél, amelynek domináns elemei a szecessziós keretbe foglalt, nagyméretű városcímerek.